

Fizel Natasa

Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Alkalmazott Pedagógiai Intézet

Szeged, az iskolaváros. Az egyetem Szegedre érkezésének fogadtatása a városban

Munkámban annak a kérdésnek a megválaszolására tettem kísérletet, hogy iskolaváros-e egyáltalán Szeged, és valójában milyen feltételeknek kell megfelelnie egy településnek ahhoz, hogy így nevezhessük. Szükséges az is, hogy az adott városban felsőfokú oktatás is legyen? Ha igen, vajon Szeged készen állt-e erre a lépésre? Hogyan fogadta a város közvéleménye a Szegedre hosszas vándorlás után 1921-ben megérkező egyetemet?

Bevezetés

A Szegedi Tudományegyetem történetének vizsgálata során újra és újra előkerül a kifejezés érvként, vagy akár ellenérvként bizonyos események kapcsán: „Szeged iskolaváros”. Nehezen megfogható fogalom ez napjainkban is, hiszen gyakran a helyi vagy tágabb közösség címkéz így az adott régióban nagy beiskolázási körzettel rendelkező településeket, amelyek sok (és gyakran nagy múltú), mind vertikálisan, mind horizontálisan több szakterületet, képzési szintet felölelő iskolával, városképi szempontból meghatározó iskolaépületekkel, a hétköznapiakban a köztereken nagy számban látható fiatalsággal, őket célzó kulturális és szórakozási lehetőségekkel, fesztiválokkal, „bulinegyeddel” rendelkezik. Az utca embere tehát mindezeket a hatásokat összességében érzékelve kijelenti: ez egy iskolaváros.

Tanulmányom fókuszában az a kérdés áll, hogy Szeged esetében a dualizmus időszakában milyen események vezettek az iskolavárossá váláshoz, valamint, hogy Szeged város lakossága a 20. század elején mennyire volt egységes abban az elképzelésben, hogy a település fejlődésének egyik útja az iskolavárosként való kiteljesedés, azaz az egyetemi várossá válás.

Szakirodalmi áttekintés

Szeged város történetével több, változatos terjedelmű szakirodalom foglalkozik. Megkerülhetetlen forrás a *Szeged története* című ötkötetes, 1983-tól kiadott monográfia, amelynek a jelen tanulmányhoz kapcsolódó kötetei a 3/1-es és a 3/2-es kötetek, amelyek a város 1849 és 1919 közötti történetét ölelik fel (Gaál, 1991). Szintén nagyon fontos forrás a Blazovich László által 2005-ben elkészített *Szeged rövid története* című irodalom (Blazovich, 2005), amely a „nagy” Szeged monográfiához képest vázlatosabb, így könnyebben átlátható képet fest a város históriájának alakulásáról a honfoglalás korától

a 20. század második feléig. Kifejezetten Szeged urbanizációjával foglalkozott Tóth József, aki az urbanizáció népességföldrajzi vonatkozásait vizsgálta meg a Dél-Alföld vonatkozásában (Tóth, 1977), míg Mészáros Rezső Szeged város urbanizációjának térbeli folyamatait mutatta be (Mészáros, 1990). Általánosságban a városfejlődésről is számos szakirodalom áll rendelkezésre. Éhen Gyula a 19. század végén – Szombathely város polgármestereként¹ – vázlatosan gyűjtötte össze mindazokat a leglényesebb „kellékeket”, melyeket egy modern város működéséhez elengedhetetlennek tartott (Éhen, 1897), majd 1903-ban ezt a munkáját kétkötetessé fejlesztve általánosságban a város mint településforma paramétereit járta körbe. Az 1930-as években Szalay József készített hasonló témájú monográfiát (Szalay, 1933). Makkai László felsőoktatási jegyzetben foglalta össze a magyar városfejlődés és városépítés történetét (Makkai, 1963), Granasztói Pál az építéset, a városépítés és a társadalom metszeteit vizsgálta némi történeti kitekintéssel a dualizmus időszakára vonatkozóan (Granasztói, 1982). Az iskolák, egyetemek térnyerésével párhuzamosan kialakuló növekvő értelmiségi réteg társadalmi jellemzői az utóbbi évtizedekben a történeti-szociológiai kutatások fókuszába kerültek. Számos aspektusból készültek már vizsgálatok az adott kor értelmiségi viszonyainak, a kor elitjének a feltérképezésére: nemek szerint, felekezet szerint, a szülők iskolázottsága, foglalkozása, a születési és lakóhely szerint, valamint az elvégzett tanulmányok függvényében, stb. (Biró, 2008; Karády, 1997; Karády és Nagy, 2012; Nagy, 2010). 1999-ben T. Molnár Gizella szerkesztésében jelent meg egy tanulmánykötet Szeged városnak mint a régió központjának a bemutatásáról szegedi történészek, művelődéstörténészek, könyvtárosok és levéltárosok írásából (T. Molnár, 1999, szerk.).

Módszerek

Jelen tanulmányom megírásához a szekunder szakirodalom áttekintésén túl primer forrásokat használtam, elsősorban a *Szeged és a Délmagyarország* című lapok jellemzően 1919 és 1921 között megjelent cikkeit, a 16 vizsgált írás különböző sajtóműfajokban – hír, kommentár, jegyzet – mutatja be az egyetem Szegedre költözésének hírére kialakult városi közhangulatot.

Szeged iskolavárossá válásának előzményei a dualizmus korában

Urbanizáció

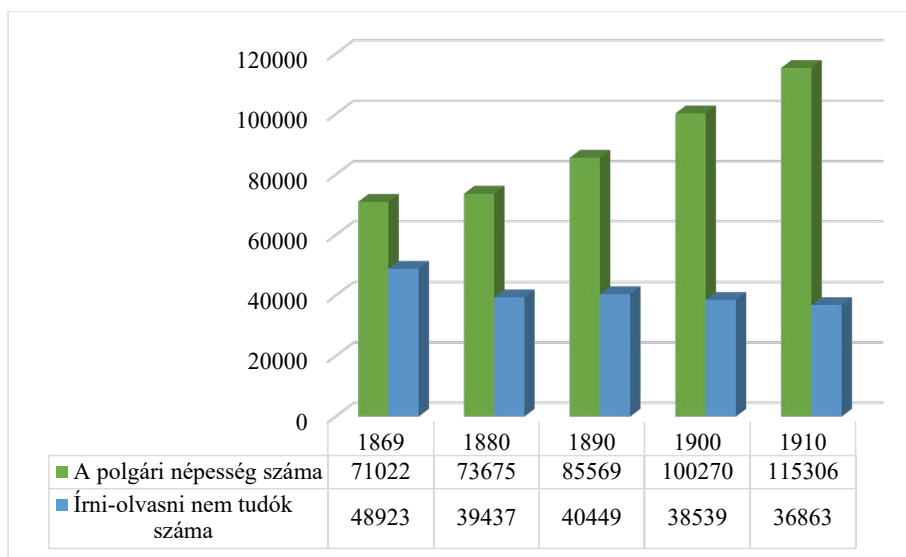
A 18. század végén Angliában vette kezdetét az ipari forradalom, melynek révén az európai városfejlődésben a 19. század első felében új szakasz következett be. Megjelentek az első gyárak, ugrásszerűen megnőtt a városok lakossága. Az új gazdasági, társadalmi formák szétfeszítették a régi élet kereteit, a városok új külső arculatot öltöttek. A robbanásszerűen növekvő városokban eltűntek a városfalak, betemették a védelmi rendszerek árkait, új lakónegyedek épültek, megjelentek a tömeglakásokat magukba foglaló városi bérházak, külvárosok születtek, ahol az új társadalmi réteg, a munkásság telepedett le. A városok között kiépült a vasúthálózat. Megindult a megnövekedett forgalomhoz igazított utak építése, kezdett kialakulni az összefüggő, egységes város képe. Létrejött a modern város. Ennek a folyamatnak a hatásai Közép-Kelet-Európába és így hazánkba is a 19. század második felében értek el. Ekkor megindult az alföldi városok fejlődése is. A politikai, köztörténeti lehetőségeket ehhez a kiegyezés biztosította. Ez a hatás Szeged városának fejlődésében is megmutatkozott (Blazovich, 2005. 85–86.; Kovács és Vida, 2016. 91.).

*Urbanizáció Szegeden a 19. század második felében,
az 1879-es árvíz hatása a város fejlődésére*

Az 1850-es évektől datálható vasútépítési láz részeként 1854-ben átadták a forgalomnak a Pest–Szeged vasútvonalat, Temesvár irányában 1858-ban megépült a Tiszát átívelő kettős vágányú vasúti híd, majd 1870-ben az algyői Tisza-híd. A vasúti csomópont létrehozása a városfejlődésre is nagy hatással volt (Blazovich, 2005. 85–127.; Granasztói, 1982. 145.; Kovács és Vida, 2016). Az 1879. március 12-én bekövetkezett árvíz alapjában rengette meg Szeged városának életét. 165 emberéletet követelt, és az összes épület egyes számítások szerint 10, mások szerint mindössze 5%-a maradt épen. A hatalmas katasztrófát gyors ütemű újjáépítés követte, amelyet kormánybiztos irányított, és energikus és eredményes szervezéssel, kitűnő műszaki szakemberek részvételével, nagyarányú pénzügyi támogatással alig néhány év alatt zajlott le. A város ezáltal korszerű, magas infrastrukturális ellátottsággal rendelkező (ideértve az árvízvédelmet is), építészeti egységes, megkomponált, koraeklektikus köz- és lakóépületekből álló épületegyüttest alkotott. Ez főleg a körutas, sugárutas rendszerben, a belső körút által határolt belvárosra vonatkozik, amelyet Párizs városszerkezetének mintájára terveztek meg (Blazovich, 2005. 128-129.; Granasztói, 1982. 151.). Szegedet a későbbi hasonló katasztrófák elkerülésének érdekében „eszményi szintre” emelték, ez a város szintjének átlagosan két méterrel való megemelését jelentette. Körtöltést építettek, amelynek koronája 10 méterrel emelkedett a tiszai vízmércé 0 pontja fölé (Blazovich, 2005. 129–130.). Az új városalaprাজot a korábbi várostérképre vetítve készítették el.

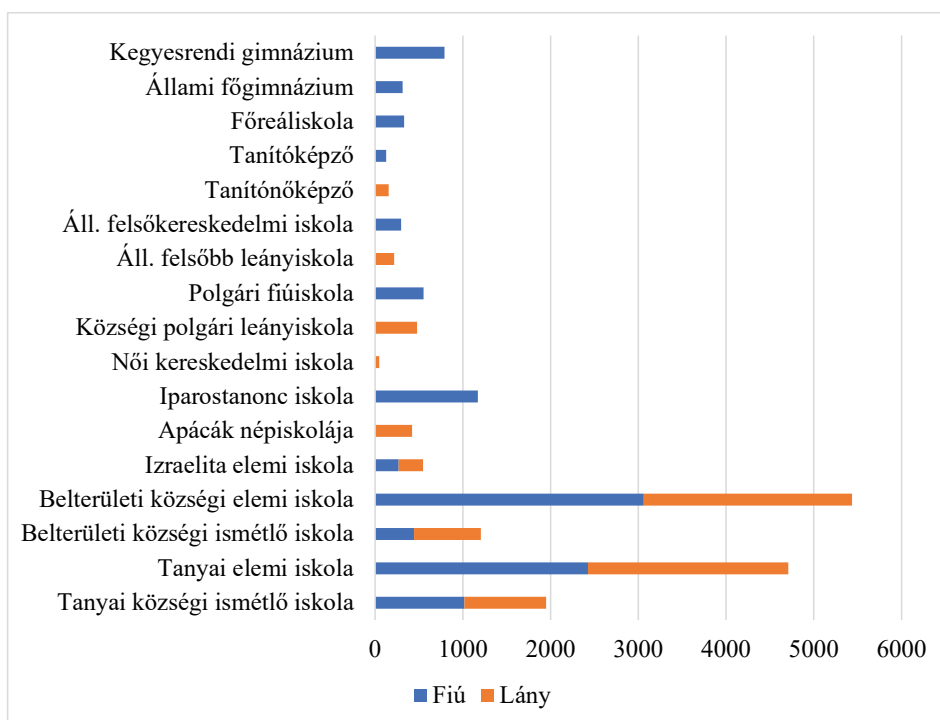
A 19. században kialakuló új európai városban a társadalom térbeli rendje a következőképpen alakult: a Belvárosban foglaltak helyet az állami és helyi igazgatási, igazságszolgáltatási, egyházi és oktatási, valamint kulturális intézmények, majd a bankok és kereskedőházak épületei. Közöttük emelkedtek a városi társadalom felső rétegének palotái és bérházai. Rajtuk kívül a polgári lakosság, hivatalnokok, kereskedők és iparosok családi háza álltak boltokkal, műhelyekkel. A külvárosok viskóinak lakosságát a munkásság és a földművelők csoportjai tették ki. Szegeden is hasonló elrendezést találunk: a Belváros lett a City, a közép- és kispolgári rétegek a két körút között laktak, a külvárosokban pedig a munkás és paraszt rétegek éltek (Blazovich, 2005. 130–131.).

Lakosságának lélekszámát vizsgálva arra az érdekes eredményre juthatunk, hogy Szeged város populációja a török elleni háborúk és a Rákóczi-szabadságharc után következő nyugodt két évszázad alatt (1914-ig) minden ötven évben megduplázódott (Blazovich, 2005. 136–140.). Az urbanizáció hatásait láthatóan a nagyárvíz sem törhette meg. A város újjáépítése természetesen a középületek, például az iskolaépületek pótlását is jelentette. 1869 és 1910 között a város lakossága 40%-kal nőtt, miközben részben természetesen a tankötelezettség 1868-as bevezetésének, részben a városban nyíló iskolák nagy számának köszönhetően az analfabetizmus 25%-kal csökkent. Tehát míg a kiegyezés után a városi lakosság majd 70%-a írástudatlan volt, ez az arány négy évtized alatt 32%-ra csökkent (1. diagram).

1. diagram. Szeged népességének alakulása, az analfabetizmus mértéke (1869–1910)
(Forrás: Gaál, 1991. 950.)

Szeged az árvíz után igyekezett a település lakosságát visszacsábítani az újjáépülő, modern városba. Az épen maradt épületeket, iskolaépületeket siettek mihamarabb eredeti funkciójukra alkalmassá tenni, de az is előfordult, hogy a tető nélkül maradt iskolákat a korábban más rendeltetéssel működő épen maradt épületekben helyezték el. Természetesen számos iskolának kellett helyet találni, így a város újjáépítése során sok oktatási épület is megújult, megépült. Szeged belvárosa az árvíz következtében teljesen tudatosan kapta meg mai szerkezetét, kialakulása nemcsak természetes folyamat következménye. Az iskolák óriási épületeinek központi elhelyezése is tanúskodik arról, hogy a város az iskoláit nagy becsben tartotta, jelképes helyszíneken, nagy épülettömegű épületekben helyezte el, ezzel is hangsúlyozva a város iskolaváros jellegét. 1901-re a Szegeden működő iskolák portfóliója lefedte a korban elérhető iskolatípusok nagy részét, de szembevetendő hiányosság, hogy továbbra is hiányzott a felsőfokú képzés a városból (2. diagram).

2. diagram. Szeged iskolái és tanulóinak létszáma, 1901 (fő)
(Forrás: Gaál, 1991. 970.)

Városképi jelentőségű iskolaépületek Szegeden

Középiscolák

Szeged első középiskolája a kegyesrendiek vezette városi főgimnázium volt, amelynek alapítási oklevelét 1720-ban adta ki III. Károly. 1898-ig ez volt Szeged első és egyetlen gimnáziuma. Az árvíz az iskola épületét erősen megrongálta. 1885-1886-ra a város állami hiteltől építette meg a piarista gimnázium új épületét² (Blazovich, 2005. 177–178.), amely napjainkban a Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Karának főépülete.

1888-ban községi felsőbb leányiskola létesült a városban. Az intézmény 1898-ban költözött be a kifejezetten a számára épült új épületbe a kiskörúton, de négy év múlva költöznie kellett, mert az épületet a szintén 1898-ban, korábban másik épületben működő állami főgimnázium kapta meg. 1903-ban a leányiskola új épületet kapott: a Tisza-parton emelt új, téglának színéről a szegedi köznyelvben „piros” iskolaként ismert épületet (Gaál, 1991. 954–956.). Ma mindkét épület fontos gimnáziuma a városnak. Az állami főgimnázium épülete a Radnóti Miklós Gimnázium, a „piros iskola” a Tömörkény István Gimnázium otthona.

Már a Kiegyezés előtt, 1851-ben városi alreáltanoda nyitotta meg kapuit Szegeden, ami 1869-ben főreáltanoda lett. A máig álló, városképi jelentőségű épületek közül kiemelkedik az 1870 és 1873 között épült Főreáltanoda (1. kép) épülete.

1. kép. A Főreáltanoda, majd a kir. Ítélőtábla épülete, 1921-től az egyetem főépülete⁴

A négy utcára tekintő hatalmas kétemeletes épületben már 1873-ban megkezdődött az oktatás. 1883–1894 között a Somogyi Könyvtár épülete is volt, majd 1894-től a királyi ítélőtábla működött a falai között. 1921-től a szegedi egyetem központi épülete lett, és az ma is (Blazovich, 2005. 85–127.; Kovács és Vida, 2016).

A főreáliskola új épületbe az Ítélőtábla méltó elhelyezése iránti törekvés hatására került, ki kellett költöznie a város közepén álló impozáns iskolaépületből, és ideiglenes elhelyezés után 1894-ben beköltözhetett a kifejezetten erre a célra épült új épületbe.⁵ A belvárosban elhelyezkedő iskola ma is középiskolaként működik, a Vedres István Technikum otthona (Péter, 1989. 18.).

1841-ben létesült tanítóképző intézet is a városban, ahol a kor szokásainak megfelelően kizárólag férfi tanítókat képeztek, tanítónőket csak magántanulóként. 1893-ban a képző a Boldogasszony sugárúton kapott elhelyezést. Szeged első tanítónőképzője magániskola volt, 1875-től képezte növendékeit. Az árvíz azonban elmosta az épületet, így a tanítónőképzés ebben az intézményben megszűnt. A „Miasszonyunkról” nevezett szegény iskolánővérek vezetése alatt álló római katolikus elemi népiskolai tanítóképző 1901-ben kezdte meg a munkát Alsóvárosban (Gaál, 1991. 959–961.). Az épület ma újra az iskolanővérek tulajdonában van, a Karolina Általános Iskola és Gimnázium otthona.

Polgári iskolák

A polgári iskolák 1868-as létrehozása után öt évvel, 1873-ban nyílt meg Szegeden az első polgári iskola a kegyesrendi gimnázium akkori, Iskola utcai épületében, majd 1874-től az időközben átadott főreáliskola második emeletén. 1894-ben a rókusi iskola épületében megnyílt a második polgári fiúiskola is. 1898-tól ez lett a III. kerületi polgári fiúiskola, amely a Boldogasszony sugárúti új épületébe 1900 tavaszán költözhetett be (Gaál, 1991. 961–962.). A meghatározó városképi jelentőségű épület 1928 óta a tanárképzés szolgálatában áll, ma az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar főépülete (2. kép).

2. kép. A III. kerületi polgári fiúiskola, ma az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar főépülete⁶

Az első polgári iskolát 1899-ben államosították, és az 1885-ben az iskola mellett szervezett közép kereskedelmi iskolával együtt a Tisza-partján felépített szép épületbe költözött. A megnövekedett tanulói létszám miatt 1911-ben újra költözni kényszerültek, ezúttal a Madách utcába. A Tisza-parti épület ma a Körösy József Közgazdasági Technikum, az új székhely pedig a Madách Imre Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola épülete.

A kiskörút és a Fekete Sas utca találkozásánál 1882-ben adták át a városi polgári leányiskolát,⁷ ami jelenleg is az oktatást szolgálja, az SZTE Állam- és Jogtudományi Kara működik a frissen felújított épület falai között. A második, lányok oktatását szolgáló polgári iskolát 1911-ben a Dugonics utcában nyitották meg (Gaál, 1991. 963.). Az épületben jelenleg a Wesley János Óvoda, Általános Iskola és Gimnázium működik. A harmadik leány polgári a Miasszonyunkról elnevezett leánynevelőben működött 1894-től (Gaál, 1991. 963.).

Kereskedelmi és ipariskolák, Siketnémák és Vakok Intézete

Szeged erősödő kereskedelmi központ jellegének szükségletei szerint 1884-ben megnyílt a városban a középkereskedelmi iskola, 1895-től a neve felsőkereskedelmi iskola lett, és 1900-ban beköltözött modern, új otthonába (Gaál, 1991. 964.).

A városi ipari fejlődése egy felsőipariskola életre hívását is előremozdította. 1908-ban kezdte el működését az Állami Felső Ipariskola, ami 1914-ben a Kálvária sugárúton impozáns épületet kapott (Gaál, 1991. 965.). Ma a Déri Miksa Műszaki Technikum épülete.

Ezek az intézmények túl mindenképpen említést érdemel még a Siketnémák és Vakok Intézete. Az intézmény 1912-ben kapott új épületet Újszegeden, a folyó partján, és napjainkig az eredeti funkcióval működik (Gaál, 1991. 966.). Iskolákat, amelyek építése az egész korszakban át tartott, az állam, az egyház, különböző szervezetek és intézmények, valamint magánosok egyaránt építettek. E fáradozás nyomán lett Szeged

a közvetlen környék és a Délvidék fontos iskolavárosa (Balzovich, 2005. 133.; Gaál, 1991. 952.).

Az egyetem Szegedre érkezésének nehézségei

Harc az egyetemért

Szeged történetében már a 18. század végétől fellelhetők azok a törekvések, amelyek a városnak felsőfokú iskolát kívántak biztosítani. Egy évszázaddal később már egy szegedi egyetem létesítésének vágya fogalmazódott meg. Több város is versengett Szeged mellett a „harmadik egyetemért” (a budapesti és a kolozsvári egyetem mellett), Pécs, Nagyszombat, Kassa, Debrecen és Pozsony is szóba került. Végül a felajánlások (Pozsony egymillió korona készpénzt és telkekben kétmillió koronát ajánlott fel a tudományegyetem javára, Debrecen esetében csak a református egyház 170 ezer koronát ajánlott fel) eredményre vezettek: 1912-ben egyszerre két új egyetem (Pozsony és Debrecen) felállításáról hoztak törvényt (Devich, 1984. 4–62.). A Szegedre nézve kedvezőtlen döntés a város polgárait is elkésérette.

„Szeged városnak évtizedes küzdelmét, amelyet a harmadik egyetem elnyeréséért indított, sajnos teljes balsiker koronázta. Egyszerre két egyetemet is állítanak fel az országban, de egyiket sem kapta meg Szeged. Hogy kulturális szempontból az egész Délvidékre nézve, gazdasági és városfejlesztési szempontból pedig Szegedre nézve, még fontos lett volna az egyetemnek az itteni felállítása, arról beszélni ma már anakronizmus.” (Sz. n., 1912. 6.)

Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter Szegednek az egyetem helyett jogakadémia- vagy műegyetemet helyezett kilátásba, azonban a városnak tett ígéretek az I. világháború előkészületeinek és az Osztrák–Magyar Monarchia rendszerének összeomlása éveiben semmibe vesztek (Devich, 1984. 4–62.).

A városnak lesz egyeteme vagy az egyetemnek lesz városa?

A történelem azonban képes furcsa helyzeteket produkálni. 1872-ben az ország második egyeteme Kolozsvárott nyitotta meg a kapuit, habár sok más város mellett Szeged is versenyben volt a lehetőségért. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem fejlődése töretlen volt az első világháború kitöréséig. Történetében sorsdöntő fordulatot hozott, hogy a román hadsereg 1918. december 24-én bevonult Kolozsvárra (Benda, 1982. 846.). 1919. május 12-én a román katonaság elfoglalta az egyetemet is, majd a rektori hivatal élére a román tanszék professzorát nevezték ki (Makk és Marjanucz, 2011. 10.). Az egyetemi tanárok a város megszállása után nem tették le a román állampolgárság elnyeréséhez szükséges esküt, így kiutasították őket a városból. A menekülni kényszerülő tanárok Budapesten (jellemzően a Paedagogiumban) folytatták az egyetemi oktatást.

Szegeden már 1919 februárjában újra téma volt a szegedi egyetem kérdése. Nagymélykúti Ferenc a *Délmagyarország* hasábjain elmélkedett az egyetem eddigi meg nem érkezésének okairól:

„Szeged igazi diákváros. Hogy egyeteme nincs, annak egy részben egy kissé maga Szeged is oka. Nem követelt és protekciózott soha úgy mint [...] Budapest. Szeged magyar város volt, és most, a forradalom kitörése után kell is, hogy mint magyar

és diákváros megkapja a magáét. [...] Talán sehol annyi alföldi diák nincs, mint Szegeden. Másodszor központja az alföldi Tisza-Duna-Maros szögi medencének, különösen központja lenne megfelelő vonatjárat kiépítésével az ország legtermékenyebb bácskai Tisza medencének, amelynek ma egyik legtermékenyebb [...] előcentruma Zenta. Központja lenne egy igazi magyar és alföldi kultúrának, amelyet Budapest [...] legfeljebb csak gúnyol vagy utánoz, de nem ért meg. Nem érti meg az alföldi magyar intellektuel zamatos gondolkodását.” (Nagymélykúti, 1919. 4.)

Derült égből villámcsapásként érkezett tehát Szegedre a hír, hogy újra felmerült a város neve egy egyetem elhelyezésével kapcsolatban. A *Délmagyarország* című napilap címlapon hirdette: *A kolozsvári egyetemet Szegedre helyezik.*

„Akármilyen fájó volt is, de Szegednek fel kellett hagynia a reménnyel, hogy belátható időn belül egyetemhez jusson. A háború tragikus következményeként előreláthatóan beálló területi megcsorbulás most versengés és különösebb küzdelem nélkül Szegednek juttatja az ország második egyetemét, a nagyhírű kolozsvári egyetemet, amelyet már a legközelebbi hetekben áthelyeznek Szegedre. Az egyetem áthelyezésére vonatkozó kormányelhatározásról szerdán délelőtt tájékoztatta dr. Vasek Ernő főispán a sajtó képviselőit.” (Sz. n., 1919a. 1.)

„Szeged igazi diákváros. Hogy egyeteme nincs, annak egy részben egy kissé maga Szeged is oka. Nem követelt és protekciózott soha úgy mint [...] Budapest. Szeged magyar város volt, és most, a forradalom kitörése után kell is, hogy mint magyar és diákváros megkapja a magáét. [...] Talán sehol annyi alföldi diák nincs, mint Szegeden. Másodszor központja az alföldi Tisza-Duna-Maros szögi medencének, különösen központja lenne megfelelő vonatjárat kiépítésével az ország legtermékenyebb bácskai Tisza medencének, amelynek ma egyik legtermékenyebb [...] előcentruma Zenta. Központja lenne egy igazi magyar és alföldi kultúrának, amelyet Budapest [...] legfeljebb csak gúnyol vagy utánoz, de nem ért meg. Nem érti meg az alföldi magyar intellektuel zamatos gondolkodását.”
(Nagymélykúti, 1919. 4.)

A főispán beszámolt a Haller István közoktatásügyi miniszterrel és a gr. Teleki Pállal folytatott tárgyalásokról. A kolozsvári egyetem Szegedre helyezését ekkor – 1919 novemberében – egy hónapon belül tervezték, és úgy gondolták, hogy Szeged akkor is megtarthatja majd az egyetemet, ha Kolozsvár visszakerül Magyarországhoz. Döntöttek egy bizottság létrehozásáról is, ami a költözést, az épületek kiválasztását, az esetlegesen szükséges építkezéseket, a tanári és diáklakások kialakítását fogja irányítani, koordinálni.

Már ekkor felmerült, hogy az egyetem főépülete a leszámító hivatal épülete lesz. Ez volt Szeged legnagyobb tömegű épülete a korszakban. (Ma az SZTE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar főépülete.) Felmerült az egyetem céljaira a törvényszék és az ítélőtábla épületének átadása is. Ekkor még úgy tűnt, hogy az orvosi, a jogi és a közgazdasági kar fog Szegedre költözni, hiszen a városnak modernül felszerelt és berendezett

kórházai voltak. A Bölcsészkar költöztetése azért nem jött szóba, mert a kolozsvári egyetemen az új román vezetés nem adta ki a felszerelést.

„Régi vágya teljesül tehát Szegednek. Egyetemet kap, európai hírű tanárokkal. A fejlődés szédületes perspektívája nyílik meg ezzel Szeged városa előtt, amely nemcsak gazdaságforgalmi, hanem kulturális gócpontjává válik majd az országnak.” (Sz. n., 1919a. 1.)

Két nappal később, 1919. november 28-án azonban már megjelentek az első problémák, amelyekről szintén a *Délmagyarország* tudósított, *Nem lehet felállítani az egyetem orvosi fakultását* címmel. Dr. Leitner Vilmos, az állami szemkórház igazgató-főorvosa, dr. Boros József, a kórház igazgató-főorvosa, valamint dr. Erdélyi Jenő gégeorvos, az Orvosegyesület titkára egyhangúan úgy nyilatkoztak, hogy se pénz, se lehetőség nincs a háború befejezése után ilyen rövid idővel beszerezni a szükséges felszereléseket, amelyekre egy orvosi egyetemnek szüksége lenne, és nincsenek megfelelő előadótermek sem az elméleti órák megtartásához (Sz. n., 1919b. 2.).

1919 decemberében már körvonalazódott, hogy az egyetem érkezése esetén 35-40 oktatói lakásról kell majd a városnak gondoskodnia (Sz. n., 1919c. 7.). 1920 februárjára az egyetem áthelyezésének megoldására a minisztérium által kinevezett bizottság első szegedi látogatása le is zajlott, és az új egyetem épületeiül a MÁV leszámoló-hivatalt (mai BTK), az ítéltótláblát (mai SZTE főépület) és a városi kereskedelmi iskolát (ma a Körösy József Közgazdasági Technikum) szemelte ki. Mivel a tervet a városban nem fogadta egyöntetű örömmel – főleg a kereskedelmisek szülei lázadtak a terv ellen –, a polgármester kijelentette, hogy „az épületek átadásán felül a városnak még sokkal több áldozatot is kell hozni, de meg kell ragadni minden alkalmat, hogy Szeged végre egyetemhez jusson” (Sz. n., 1920a. 2.). Az Ítéltótlábla épületének átadását az igazságügyminiszter is támogatta, amennyiben a tábla megfelelő elhelyezést kap. Hasonló méretű épületként újra a városi kereskedelmi iskola épülete, valamint a III. kerületi polgári fiúiskola (ma SZTE JGYPK főépülete) került szóba (Sz. n., 1920b. 4.). A Szeged környéki gazdák is kifejezték támogatásukat az egyetem ügye iránt:

„az alsó- és felsőtanyai gazdatársadalom egymástól teljesen függetlenül, 800 aláírással 75 000 gazda nevében feliratot nyújtott be a polgármesterhez, amelyben arra kéri a kultuszminisztert, hogy Szeged kultúrája érdekében kedvezően intézze el az egyetem kérdését. A polgármester a miniszterhez terjeszti fel a szegedi gazdatársadalom kulturális érzékének szép dokumentumát.” (Sz. n., 1920b. 4.)

Habár 1920 első felére úgy tűnt, a közhangulat az egyetem érkezése mellett van, és a legfontosabb épületeket sikerül megszerezni, májusra a helyzet kezdett elmérgesedni. Ahogy egyre komolyabbá vált az egyetem érkezése – hiszen évtizedek óta küzdött érte a város, és mindig elbukott, talán titkon sokan azt gondolták, hogy úgymint így lesz most is –, egyre inkább kirajzolódott, hogy a szavak szintjén az egyetemet mindenki akarta, de áldozatot hozni érte már senki sem.

A kételkedők először is azt hangsúlyozták, hogy ha esetleg ide is kerül az egyetem, az úgymint csak ideiglenes megoldás lesz a Kolozsvárra való visszaköltözésig, ezért felesleges a városnak és polgárságának túl nagy áldozatokat hoznia. Hiszen így is „megtelt” a város, ahogy érveltek: „túlzsúfolt város, amelyben emberek, hivatalok, iskolák, intézmények alig tudnak elhelyezkedni, ahol különös szerencse, kiváló ügyesség kell ahhoz, hogy valaki lakást tudjon magának rekviráltatni, ahol hivatalokban hivatalokat halmoznak” (Sz. n., 1920c. 1.).

A háborús vereség hatására az elcsatolt területekről a megmaradt országhatárra érkező tömegek nyilvánvalóan okozhattak ilyen jellegű problémákat a korban, de egy

Szeged nagyságú és lélekszámú város esetén az egyetem elhelyezése – ha kezdetben ideiglenes megoldásokkal is – nem volt lehetetlen.

Végül öt – óriási – épület átengedése került szóba: az Ítéltábla, a MÁV leszámolóhivatal, az állami főgimnázium, az állami felsőkereskedelmi iskola és a III. kerületi polgári fiúiskola épülete. Ez a hír az érintett intézményekben „nagy elégtelenséget váltott ki [...] s az elhelyezkedés problémája annyira bonyolódott már, hogy szinte kibogozhatatlannak látszik” (Sz. n., 1920c. 1.). Tóth József, a felsőkereskedelmi iskola igazgatója semmiképpen nem akart költözni: „[...] az épület elvesztése nem befejezett dolog. Ha tényleg rákerül a sor, az igen nagy baj lenne az iskolára nézve s ebben az esetben nem tanúsítanák passzív magatartást, hanem akcióba lépnek az épület megmentése érdekében a közoktatásügyi miniszter úrnál” (Sz. n., 1920c. 1.). Pazár Béla, az állami főgimnázium igazgatója és Baranyai Gyula a III. kerületi polgári iskola igazgatója szintén a költözés ellen szólalt fel. Főleg azt kifogásolták, hogy a város nem városi épületeket, hanem állami intézmények épületeit ajánlotta fel az egyetem számára. A MÁV igazgatósága szintén nem volt hajlandó az épületet átengedni, s a kitelepítés ellen a leghatározottabban tiltakozott (Sz. n., 1920c. 2.).

Dr. Gaál Endre városi kultúratanácsnok így reagált az épületekkel kapcsolatos ellenálásra: „Azt a célunkat, hogy az egyetem Szegedre jöjjön, minden egyéb érdek fölé kell helyezni. Tudom, hogy az iskolák igazgatói nem szeretnék átadni épületeiket, de ez a minisztertől függ s ha a miniszter átadja az épületeket, akkor hiába az ellenállás” (Sz. n., 1920c. 2.).

A bizonytalan helyzet részleges lezárásaként 1920 augusztusában világossá vált, hogy ősztől még biztosan nem települ az ideiglenesen Budapesten állomásozó kolozsvári egyetem Szegedre. Ahogy Haller István miniszter ezzel kapcsolatban a városvezetésnek küldött leiratban fogalmazott:

„Határozott szándékom volt, hogy a száműzött kolozsvári Ferenc József m. kir. tudományegyetemet mindaddig, míg székhelyére vissza nem térhet, Szegeden helyezem el, teljes méltánylásával a város kulturális jelentőségének és az egyetem elhelyezése érdekében megnyilvánult áldozatkészségének. A közelmúltban a helyszínen szerzett tapasztalataim alapján már el is határoztam, hogy az együttműködő két egyetemet (Kolozsvár és Pozsony) már az 1920-21-es tanév kezdetén Szegeden helyezem el, az érdekelt egyetemi tanárokkal tartott értekezlet során azonban a két egyetem tanárai határozottan kijelentették, hogy az egyetemek akár az 1920-21. tanév kezdetén, akár a tanév későbbi időpontjában, működésüket Szegeden nem kezdhetik meg, mert itt működésüknek elengedhetetlen tárgyi feltételeit ebben a tanévben biztosítani sehogyan sem lehet. Ehhez képest bele kellett egyeznem, hogy a két száműzött tudományegyetem az 1920/21. évben kooperálva még Budapesten működjék, azzal a kikötéssel, hogy ezalatt a tanév alatt a kolozsvári esetleg mindkét egyetemnek Szegedre való elhelyezéshez és működésnek a 1920/21. tanév kezdetén ott megkezdéséhez szükséges tárgyi feltételek az 1920/21. tanév kezdetéig minden körülmények között biztosíttassanak.” (Sz. n., 1920d. 2.)

Azok, akik az egyetem ügyében meglátták a lehetőséget, amely a város fejlődésére óriási hatással lehetett volna, értelemszerűen elkeseredtek, és okokat, bűnbakokat kerestek, és próbálták a közvéleményt az egyetem irányába alakítani. 2020 decemberében már így írt a *Szeged* folyóirat:

„A szegedi kultúra, ilyen nagy, lendületes előlépésének két nagy akadálya van: idegen érdek és saját nemtörődomség. Az idegen érdek abban nyilvánul meg, hogy a tanárok egy része Budapesten már megteremtette azt a kört, azt az életviszonyt,

amelyben jól érezi magát s amelyet most már rosszul esnek elhagynia. [...] Másrészt [...] Szeged város nemtörődomsége, amely, hogy egyebet ne említsünk, hosszú hónapokig nem kérelmezte az illetékes minisztériumoktól az egyetem céljaira felhasználandó középületeknek átengedését. (Valószínű, hogy ez az intézkedés máig sincsen még végrehajtva.)” (Sz. n., 1920e. 1.)

1921 tavaszára végül megindult a költözködés. A város 7 millió koronát ígért az egyetem számára megfelelő körülmények megteremtéséhez (Sz. n., 1920e. 2.). Márciusban megérkeztek az első műszerek (Sz. n., 1921a. 3.), áprilisban kialakult a végleges költözési lánc (Sz. n., 1921b. 4.), és kiderült, hogy 69 lakásra (Sz. n., 1921c. 3.), valamint 40 telefonvonalra lesz az egyetemnek szüksége (Sz. n., 1921d. 4.).

„A királyi tábla épületét kiüritik, hogy ott a dekanátus, rektorátus, quaestura, jogi szeminárium és a gazdasági hivatalnak adjanak helyet. A Tábla hivatalai a városi felsőkereskedelmi iskolába mennek át, a városi kereskedelmi iskola pedig ideiglenesen az állami felsőkereskedelmibe költözik. Az állami főgimnáziumban tartják a bölcsészeti és természettani előadásokat és itt nyernek elhelyezést a szükséges szertárak is. Az állami gimnázium összes padjait, székeit, asztalait, tábláit stb. átadják az egyetemnek, míg a gimnázium a piaristákhoz költözik át és a tanítás rendje itt úgy alakul, hogy felváltva tartanak három napig délután és három napig délelőtt – és viszont – előadásokat. Legtöbb helyet az orvosi fakultás igényel. Az orvosi fakultás klinikákat fog fentartani [sic!], melyek mindegyikében a tanárok és tanársegédek működnek. [...] A tanári kar részére megfelelő lakásokról való gondoskodás a lakáshivatalnak fog nem csekély gondot okozni és ezzel, valamint a növendékek elhelyezésével igen sok átalakítási munkát vettek tervbe. Mint a polgármester mondotta, már most gondoskodnak egyes lakások rekvirálásáról és a különböző szállodákban már jó előre lefoglalnak húsz szobát a tanárok és családjaik részére.” (Sz. n., 1921b. 4.)

Kétségtelen tehát, hogy az egyetem Szegedre költözése alaposan megbolygatta a város iskolarendszerét. Dominánszerűen kellett költözniük az iskoláknak, aki a helyén maradhatott, az is sok esetben más iskola befogadására kényszerült. A diákok családjai, az iskolák pedagógusai nyilvánvalóan teherként tekintettek az előttük álló megpróbáltatásokra, és valószínűleg az egyetem érkezését okolták.

A *Szeged* című folyóiratban 1921 júniusában *Alföldi por* címmel (K) aláírással (K, 1921. 3.), majd 1921 júliusában szerző nélkül *Közérdekű aggodalmak?* címmel (Sz. n., 1921e. 1.) jelent meg egy-egy összegzés a városi közhangulatról az egyetem érkezésével kapcsolatban. A szerzők mindkét cikk esetében kissé cinikusan és gúnyosan mutattak rá az alföldi gondolkodás hagyományos tompaságára, és mind arra a kicsinyességre, amelyet a városban tapasztalni lehetett az egyetemért hozandó áldozatokkal kapcsolatban.

„És nem látják, hogy a por, az Alföld nehéz szürke pora ráült mindenre, hogy Szeged, az ország második városa nem otthona a tudománynak, nem otthona a művészeteknek, nem produkál semmit, mert nincs ami kiváltaná, nincs ami serkentené. [...] Az egyetemnek kaput kell tártani, hozsannával kell fogadni mindenkinek. Némuljanak el a kishitűek. Hallgassanak az önzők és rosszindulatúak. Ha nem, a közvéleménynek kell őket elhallgattatnia elementáris erővel, mert árulást követnek el a magyarság, az ország és a város ellen.” (K, 1921. 3.)

A *Közérdekű aggodalmak?* című írásban a szerző, habár kitért arra, hogy Szeged lakosságának többsége örült az egyetem érkezésének, de célja volt, hogy rámutasson azon önző

és kicsinyes momentumokra, amelyek a város egy rétegében egyetemellenes érzéseket váltottak ki. Miért alakultak ki ilyen érzések? A szerző elsőként az önzést említi: „Egy csomó eddigi tekintély és pedig a kultúrélet minden megnyilvánulásában eddig hangadó és versenytárs nélkül való tekintély kénytelen lesz majd kisebb súllyal megelégedni. És ez fáj.” Másodikként említette a fölényességet, amely Szeged kultúra-képtelenségét hangoztatja, és azzal érvel, hogy nem Szeged fog felemelkedni, hanem az egyetem fog lesüllyedni kultúrájában. A harmadik pont a gyomor aggodalma volt, hiszen az emberek féltek attól, hogy a Szegedre helyezett egyetem tanáraitól, tisztviselőitől és hallgatóitól a piaci árak drágulni fognak. Negyedik aggály volt a „lakáskényelemnek féltékenysége, amely nem venné szívesen, ha a 6-8 szobából 2-3 szobát valami egyetemi ember számára elrekrutálnának”. Ahogy a szerző összegzésében fogalmazott: „Ez a néhány momentum, sok egyéb kisebb és egyénibb momentum mellett valami olyan lappangó ellenkezést teremtett meg a város közönsége körében, itt is, ott is, társaságokban, nyilvános helyiségekben felhangzik a kifogás: minek nekünk az egyetem?”

A választ erre a kérdésre megadja Klebelsberg 1928-ban megjelent munkájában az alábbi gondolat:

„Nálunk a múltban nagy iskolavárosnak keresztelték el már az olyan helyeket is, ahol egy-két középfokú tanintézet van. Csak áltattuk magunkat! Igazi kultúrgóc-pont csak az, ahol egyetem is van. Egyetemével Szeged belép a nagy kultúrvárosok sorába.” (Klebelsberg, 1928. 103., idézi T. Molnár, 1999. 99.)

Összegzés

Történeti kutatóként minden ilyen és ehhez hasonló epizód feldolgozásakor ott lapul a gondolataink között a tudat, a 100 esztendő távlatából visszatekintő ember tudása: a két-kedők mekkorát tévedtek! Hiszen az egyetemmel Szeged éppen azzá vált, amivé az oly sokáig érte küzdő szegedi polgárok, városvezetők, miniszterek tenni szerettek volna: kultúrában gazdag egyetemi várossá, igazi iskolavárossá. Persze Szeged az egyetem 1921-es megérkezése előtt is iskolaváros volt, amennyiben annak tekintünk egy olyan várost, amely vertikálisan és horizontálisan is strukturált iskolarendszerrel és lélekszámához mérten nagyszámú diáksággal rendelkezik, valamint a belváros arculatát meghatározó, nagy tömegű épületek az iskolák.

Az egyetem megérkezését követően a kisajátított épületeknek és az egyetemi építkezéseknek köszönhetően Szeged belvárosa napjainkig az egyetemi épületek, középiskolák, általános iskolák által uralt terület, valamint a városban zajló fejlesztések egy része (pl. Tanulmányi és Információs Központ, ELI-ALPS Lézeres Kutatóintézet stb.) és a fiatal-ságot célzó programok döntő többsége is az egyetemhez kapcsolódik.

Egy dolog azonban biztos: Szeged teljesen más város lenne az egyeteme nélkül. Az egyetem és a város történetében közös pont, hogy mindketten túlélők. Szeged egy természeti katasztrófa után hozta ki a legtöbbet az elkeserítő állapotból, és vált igazi modern várossá, a kolozsvári egyetem pedig egy történeti katasztrófa túlélőjeként találta meg a helyét a kor második legnagyobb városában, és lett az ország egyik elitegyeteme. A viszony a város és az egyetem polgárai között továbbra is ambivalens, a viták során pedig mindig ott húzódik az örök kérdés: vajon Szegednek van egyeteme, vagy az egyetemnek van városa?

Irodalom

- Benda, K. (1982, szerk.). *Magyarország történeti kronológiája. III. kötet.* Akadémiai Kiadó.
- Bíró, Zs. H. (2008). A társadalmi nemek közötti különbségek empirikus kutatása a Horthy-korszak bölcsészdiplomásainak példáján. In Pukánszky, B. (szerk.), *A neveléstörténet-írás új útjai.* Gondolat Kiadó. 105–120.
- Blazovich, L. (2005). *Szeged rövid története.* Csongrád Megyei Levéltár.
- Devich, A. (1984). *Törekvések Szegeden egyetem létesítésére 1918 előtt.* JATE Kiadó.
- Éhen, Gy. (1897). *A modern város.* Bertalanffy József Könyvnyomdája.
- Éhen, Gy. (1903). *A városok. I-II. kötet.* Seiler Henrik Utódai Könyvnyomdája.
- Gaál, E. (1991, szerk.). *Szeged története 3. 1-2. rész. 1849–1919.* Somogyi Könyvtár.
- Granasztói, P. (1982). *Építészeti, városépítési, társadalom.* Akadémiai Kiadó.
- K (1921). Alföldi por. *Szeged*, 2(135), 3.
- Karády, V. (1997). *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon.* Replika Kör.
- Karády, V. & Nagy, P. T. (2012). *Iskolázás, értelmiség és tudomány a 19-20. századi Magyarországon.* Wesley János Lelkészképző Főiskola.
- Klebsberg, K. (1928): *Neonacionalizmus.* Atheneum.
- Kovács, Z. & Vida, Gy. (2016). *Urbanizáció.* Elektronikus tananyag. SZTE.
- Makk, F. & Marjanucz, L. (2011, szerk.). *A Szegedi Tudományegyetem és elődei története (1581–2011).* Szegedi Egyetemi Kiadó.
- Makkai, L. (1963). *A magyar városfejlődés és városépítési történetének vázlatja.* Tankönyvkiadó.
- Mészáros, R. (1990). *Az urbanizáció térbeli folyamatai Szegeden.* JATE Kiadó.
- Nagymélykúti, F. (1919). A szegedi egyetem. *Délmagyarország*, 8(33), 4.
- Nagy, P. T. (2010). *Utak felfelé. Oktatás és társadalmi mobilitás a 19-20. századi Magyarországon.* Új Mandátum Könyvkiadó.
- Péter, L. (1989). *A szegedi főreáliskola, elődei és utódai.* Móra Ferenc Múzeum.
- Szalay, J. (1933). *A város.* Városkultúra.
- Sz. n. (1912). Főiskolát Szegednek! *Délmagyarország*, 3(1), 6.
- Sz. n. (1919a). A kolozsvári egyetemet Szegedre helyezik. *Délmagyarország*, 8(256), 1.
- Sz. n. (1919b). Nem lehet felállítani az egyetem orvosi fakultását. *Délmagyarország*, 8(258), 2.
- Sz. n. (1919c). Az egyetemi tanárok elhelyezése. *Délmagyarország*, 8(270), 7.
- Sz. n. (1920a). Az egyetem ügye. *Délmagyarország*, 9(45), 2.
- Sz. n. (1920b). A szegedi egyetem elhelyezése. *Délmagyarország*, 9(109), 4.
- Sz. n. (1920c). Az egyetem elhelyezésének problémája. *Délmagyarország*, 9(117), 1–2.
- Sz. n. (1920d). Szeged nem kap egyetemet. *Szeged*, 1(6), 2.
- Sz. n. (1920e). Nem jön Szegedre az egyetem. *Szeged*, 1(1), 2.
- Sz. n. (1921a). Megérkeztek a kolozsvári egyetem műszerei. *Szeged*, 2(57), 3.
- Sz. n. (1921b). Megállapították az egyetem elhelyezését. *Szeged*, 2(78), 4.
- Sz. n. (1921c). Hatvankilenc lakást igényel a kolozsvári egyetem tanári kara. *Szeged*, 2(94), 3.
- Sz. n. (1921d). Negyven telefonállomásra lesz szüksége az egyetemnek. *Szeged*, 2(120), 4.
- Sz. n. (1921e). Közérdekű aggodalmak? *Szeged*, 2(156), 1.
- T. Molnár, G. (1999). A felsőoktatás megjelenése és szellemi hatása Szegeden. In T. Molnár, G. (szerk.), *A régió kulturális központja, Szeged.* Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Közművelődési Tanszéke.
- T. Molnár, G. (1999, szerk.). *A régió kulturális központja, Szeged.* Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Közművelődési Tanszéke.
- Tóth, J. (1977). *Az urbanizáció népességföldrajzi vonatkozásai a Dél-Alföldön.* Akadémiai Kiadó.

Jegyzetek

¹ 1895–1902 között Szombathely polgármestere, majd országgyűlési képviselő.

² Bachó Viktor tervei alapján.

³ Tervezte Skalciczky Antal pesti építész.

⁴ szegedfolyoirat.sk-szeged.hu/2021/01/06/blazovich-laszlo-a-szegedi-kiralyi-itelotabla-tortenete-negy-kotetben/
Utolsó letöltés: 2023. 09. 04.

⁵ Meixner Károly és Ney Béla tervei alapján.

⁶ <http://szegedfolyoirat.sk-szeged.hu/2019/01/17/fizel-natasa-90-eve-szegeden/> Utolsó letöltés: 2023. 09. 04.

⁷ Petsch Elek tervei alapján.

Absztrakt

Tanulmányom fókuszában az a kérdés áll, hogy Szeged esetében a dualizmus időszakában milyen események vezettek az iskolavárossá váláshoz, valamint, hogy Szeged város lakossága a 20. század elején mennyire volt egységes abban az elképzelésben, hogy a település fejlődésének egyik útja az iskolavárosként való kiteljesedés, azaz az egyetemi várossá válás.

Kulcsszavak: egyetemváros, iskolaváros, felsőoktatás-történet